

Лекція №2. Національна система соціально-психологічної служби України.

1. Історія питання
2. Визначення НСПС.
3. Основні завдання й напрями роботи НСПС.

1. Ідея створення загальнодержавної соціально-психологічної служби як єдинної системи охорони й підтримки психічного здоров'я населення виникла досить давно. На сторінках журналу «Вопросы психологии» і питання обговорювалися у 1979 та 1982 роках. Особливої актуальності набула ця проблема зі створенням структур практичної психології у різних відомствах. Коли 1991 р. в Інституті психології започаткувався Центр психологічної служби системи освіти, перед ним ставилося завдання вивчення теорії та практики організації різних служб, що проводять практичну психологічну діяльність. Науковцями Центру був здійснений аналіз проблеми, вивчений іноземний досвід створення й розвитку структур практичної психології, оцінені перспективи поступу практичної психології в Україні. Усе це було покладено в основу розробки стратегії розгортання мережі практичних соціально-психологічних центрів, які надавали допомогу населенню та органам управління державою, з одного боку, і стимулювали б розвиток самої соціально-психологічної служби, з іншого.

Практична реалізація ідеї створення національної системи соціально-психологічної служби почалась у березні 1992 року.

2. Національна соціально-психологічна служба об'єднує державні органи й організації, що виконують практичні роботи у галузі соціальної педагогіки, прикладної соціології та психології. До неї входять: психологічні та соціологічні підрозділи й служби, які функціонують у різних відомствах; соціально-психологічні служби державної адміністрації; територіальні (муніципальні) структури (об'єднання), що надають соціально-психологічні послуги населенню. НСПС є основою загальнодержавної системи охорони психічного здоров'я населення України. Вона виконує дорадчі та експертні функції в усіх державних та територіальних установах: забезпечення соціально-психологічних умов вільного саморозвитку особистості; розв'язання та

профілактики різних типів конфліктів, психологічних перевантажень у професійній діяльності; створення оптимальних соціально-психологічних умов підвищення ефективності праці, навчання і виховання, захисту й допомоги людині, котра перебуває у кризовій життєвій ситуації; кваліфікованого управління соціальними процесами у суспільстві; забезпечення єдиної політики у психологічному захисті населення.

3. Діяльність соціально-психологічної служби є одним із вирішальних чинників гуманізації відносин у суспільстві, оскільки ґрунтується виключно на індивідуальному підході до особистості людини.

Основними спеціалістами НСПС є: психологи-консультанти, практикуючі психологи, соціологи, соціальні працівники, соціальні педагоги, методисти соціально-психологічних служб.

До НСПС не входять та їй не підпорядковуються державні або приватні науково-дослідні установи, наукові групи, лабораторії у відомствах, навчальні (вищі і середні) заклади. Відносно цих структур НСПС виступає як замовник.

Основні функції НСПС: аналіз і прогнозування поведінки людей, активний соціально-психологічний вплив, консультативно-методична, просвітницька, профілактична робота, дорадча функція, психогігієна.

Головна мета НСПС – забезпечення необхідних соціально-психологічних умов підвищення ефективності діяльності людини в усіх сферах суспільного життя (від політики й управління державою до сімейних стосунків і міжособової взаємодії) і водночас – підтримка розвитку і захист психічного здоров'я особистості громадян України.

Основні завдання НСПС:

1. Надання допомоги органам управління у розробці та реалізації державної політики на основі вивчення стану масової свідомості, прогнозування й активного впливу на соціально-психологічні процеси в суспільстві.
2. Виконання консультативних, дорадчих та експертних функцій у сфері управління державою, в економіці, у галузях науки й культури, в органах законодавчої, виконавчої та судової влади.

3. Забезпечення соціально-психологічного захисту та підтримки індивідуального розвитку громадян України з урахуванням їхніх здібностей, особливостей життя і праці; реабілітація потерпілих від техногенних, соціальних та природних катастроф.

4. Участь у розробці й практичному застосуванні нових технологій і методик навчання, виховання, розвитку і перевиховання дітей та молоді, впливу засобів масової комунікації на людей.

5. Координація прикладних психологічних, соціологічних і педагогічних досліджень у практичній діяльності; підтримка пріоритетних науково-методичних і практичних програм щодо роботи з молоддю, сім'єю, в галузях політичної, юридичної, військової, педагогічної та медичної психології, соціології, педагогіки. Створення єдинної інформаційної системи соціально-психологічної служби.

6. Здійснення психометричного нагляду: розробка, упровадження і контроль за кваліфікованим використанням психологічних методик і технологій. Контроль за дотриманням професійної етики.

7. Участь у ліцензуванні навчальних закладів і в атестації спеціалістів відповідно до державних і міжнародних стандартів.

Сучасний стан розвитку практичної психології в Україні свідчить, що найбільш актуальними її напрямками є психологія управління та організацій, практична психологія освіти, психологія сім'ї та соціального захисту, політична психологія, профорієнтація і профвідбір. Інтенсивного розвитку потребують військова, медична та юридична психологія.

Отже, порівнявши структуру практичної психології за кордоном і в нашій країні, можемо назвати основні її напрями:

1. Психологія політичної діяльності, управління та масових комунікацій.
2. Юридична психологія.
3. Військова психологія.
4. Спортивна психологія.
5. Медична (клінічна) психологія.
6. Практична психологія системи освіти.

7. Психологія управління та виробництва.

8. Психологія реклами.

9. Психологія менеджменту.

10. Психологія сім'ї та соціального захисту.

Структура НСПС має три рівні: центральні органи, обласні, районні (міські). На кожному з рівнів створюються практичні центри, які безпосередньо здійснюють практичну соціально-психологічну діяльність, і органи науково-методичного забезпечення діяльності служби. Чимале значення мають професійні асоціації та товариства соціальних працівників і практикуючих психологів.

Діяльність кожної з психологічних служб вносить свою частку в формування структури практичної психології. Разом із тим не можна ототожнювати психологічну службу з конкретним напрямом практичної психології. Зупинимось детальніше на окремих напрямках.

Практична психологія освіти розв'язує в даний час різноманітні завдання. Підвищення ефективності процесу навчання постало нині з особливою гостротою у зв'язку з урізноманітненням навчальних програм та навчальних закладів (ліцеї, гімназії, спеціалізовані школи). Ці процеси породили необхідність розробки методів оцінки педагогічних інновацій з огляду суб'єктивної цінності навчання. Крім того, індивідуалізація та диференціація навчання втрачають свій сенс без психологічного відбору учнів та адаптації їх на початкових стадіях навчання. Найважливіше для психолога – визначити інтелектуальну, особистісну та мотиваційну готовність учня до навчання в тому чи іншому класі. Психолог вивчає причини неуспішності або відставання учнів. Як правило, визначаються: рівень розумового розвитку учня, умови його виховання й навчання, стан здоров'я та ін. Іноді достатньо дослідити рівень розвитку когнітивних, мотиваційних та операційних складових розумової діяльності, іноді необхідно провести патопсихологічне обстеження, що наближає даний вид діяльності шкільного психолога до психолога клінічного.

Окремий напрям роботи практикуючого психолога системи освіти - профорієнтація та рекомендації щодо вибору професії: вивчення здібностей та нахилів учнів з метою правильного вибору ними професії, рекомендації у пошуку психологічно виправданих програм індивідуального навчання, визначення шляхів саморозвитку та самовиховання для учнів.

Щодо виховних проблем, то насамперед варто назвати профілактику та корекцію девіантної поведінки дітей. Психолог має засоби для раннього виявлення відхилень у поведінці, алкоголізму, наркоманії та ін. Виявивши такі тенденції, він уживає заходів для корекції розвитку дітей, аби не допустити поглиблення небажаних тенденцій.

Велике значення для психологічної служби системи освіти має робота з конкретними групами (академічні групи, класи). Тут психолог має справу з великим комплексом соціально-психологічних проблем: визначення неформальної структури класу, діагностика та корекція становища особистості у неформальних взаєминах, керівництво розвитком контактної групи, регуляція стосунків між учителем та учнівським колективом, профілактика та розв'язання конфліктів.

Індивідуально-психологічна робота з усіма учасниками навчально-виховного процесу пов'язана з охороною їхнього психічного здоров'я. Здійснюється вона в основному шляхом консультацій та націлена на розв'язання проблем особистого життя, корекцію та проектування життєвого шляху індивідуальності.

Юридична психологія передбачає дуже великий спектр функцій. Передусім це робота з психодіагностики та здійснення психологічної експертизи. Причому цей вид діяльності значно відрізняється від психодіагностики в інших галузях. Якщо добровільна участь клієнта є неодмінною умовою його участі у професійних діях психолога, то тут досить часто принцип добровільності не зберігається. Тому психологи юридичних служб застосовують прийоми, що забезпечують вірогідність психологічної інформації поза волею клієнта або всупереч його волі. Відтак, найважливіше для психолога – розрізнити, коли клієнт подає правдиву інформацію, а коли ні.

Під час здійснення психологічної експертизи іноді доводиться за мінімальної інформації (сліди, речі, листи або інші докази, якими володіє слідство) побудувати психологічний портрет людини, котра їх залишила, розробити опис поведінки та звичок, що можуть бути притаманними для підозрюваного.

Значна робота проводиться в юридичній психології щодо перевиховання, виправлення особистості засудженого (пенітенціарна психологія). Головне завдання тут – корекція структури особистості або окремих її рис у людей, що перебувають в ув'язненні. По-перше, розробляється програма деструкції негативного досвіду, звичок та настанов. По-друге, здійснюються заходи стосовно адаптації людини до вимог і правил неконфліктної поведінки в суспільстві, прищеплюються навички саморегуляції та самоадаптації, які стануть необхідні після звільнення.

Практикуючі психологи юридичних служб займаються реабілітацією співробітників правоохоронних органів та потерпілих, здійснюють професійний відбір та контролюють процес професійної адаптації, беруть участь в аналізі криміногенного стану, проводять спеціальну підготовку з особовим складом.

Важливий напрям роботи **військових психологів** – соціально-психологічне забезпечення боєздатності підрозділів. Шляхом соціально-психологічного обстеження виявляються оптимальний склад та розподіл функцій між членами екіпажу або підрозділу. Основні види роботи – психодіагностика, консультування, включене спостереження.

Військова та спортивна психологія- дуже схожі між собою галузі. Центральною проблемою тут є проблема протиборства, змагальності. В обох цих видах діяльності психолог має забезпечити досягнення мети, поставленої перед індивідом або групою, чітке виконання розподілених функцій, підготовку до активної діяльності військових або спортсменів, терапію психічних травм, одержаних унаслідок виконання професійних функцій. Важливим напрямом є й підготовка людей до дій в екстремальних умовах.

Відповідальна робота практикуючого психолога в середовищі армійського підрозділу або спортивної команди – це також відбір кандидатів на

ту чи іншу посаду (місце). Відповідальність полягає у необхідності прогнозування поведінки людини в умовах спортивних змагань або бойових дій, у визначенні надійності та психологічної стійкості кандидатів. Отже, психологія має тут не тільки активізувати усі особистісні ресурси для досягнення поставлених завдань, а й забезпечити збереження й захист психічного здоров'я професійних вояків та спортсменів.

Клінічна психологія основним завданням має реабілітацію людей, що перенесли захворювання, зазнали психічної травми або слабують на хронічні захворювання. Основна сфера докладання зусиль клінічного психолога – клініки, реабілітаційні центри, санаторії, центри психічного здоров'я, консультативні служби. Можна назвати два головних завдання, що їх вирішує клінічна психологія: формування здорового способу життя (прищеплення навичок саногенної поведінки) та психологічна корекція особистості у зв'язку з перенесеним захворюванням або іншими життєвими ускладненнями.

Політична психологія виконує функції психологічного забезпечення політичних процесів, агітації та реклами, управління процесами, що відбуваються у великих соціальних групах. Основним завданням політичної психології вважають формування громадської думки засобами практичної психології. Але відбувається це, як правило, із застосуванням засобів масової комунікації – телебачення, радіо, газет, іншої друкованої продукції.

Спеціалісти з політичної психології, як правило, працюють в інформаційних або соціологічних центрах різних партій, політичних угруповань або командах окремих політичних лідерів. Змістом їхньої роботи є аналіз документів, даних соціологічних та соціально-психологічних опитувань, поведінки тих чи інших лідерів або груп. На основі отриманих даних психолог готує рекомендації з різних питань політичної діяльності: стратегія передвиборчої боротьби, імідж політичного лідера або партії, випуск листівок, агітаційних плакатів та іншої ідеологічної продукції. В основному робота практикуючого психолога тут – це робота консультанта або радника. Тут головне йде мова про виділення окремих вузлових думок, гасел, назв та прізвищ у передвиборчих текстах. Важливою є розробка позитивного

емоційного фону, на якому подається інформація, співвідношення фону й тексту, супровідних ілюстрацій, фотографій та ін. Психолог має передбачити громадський резонанс на виступи й дії політичного лідера та його оточення, планувати й брати участь у реалізації заходів, спрямованих на підвищення рейтингу консультованого.

Перехідний період у розвитку суспільства вимагає від професіоналів здійснення соціально-психологічної експертизи проектів законів, указів, державних програм та рішень місцевої влади з метою запобігання небажаних соціальних явищ: страйків, стихійних масових заворушень, актів непокорності тощо.

Практична психологія економіки та бізнесу пов'язана в основному з виконанням робіт з підбору та управління кадрами, забезпечення рекламної діяльності, вивчення ринку товарів та послуг, ведення переговорів, соціально-психологічного тренінгу персоналу фірм.

У сучасних умовах особливої ваги набуває психологічне забезпечення процесу приватизації та постприватизаційних процесів. Центральною проблемою тут є перебудова ставлення населення та персоналу підприємств до власності. Практикуючі психологи залучаються до соціально-психологічного навчання людей, що починають працювати у нових економічних умовах. Основними формами роботи спеціалістів є вивчення індивідуальних можливостей, здібностей та нахилів персоналу підприємств для визначення найбільш оптимальних умов участі у виробництві. Консультанти-психологи працюють над створенням найбільш ефективної структури управління підприємством та навчають управлінців психологічно доцільним прийомам їхньої діяльності.

Процес виробництва часто породжує конфлікти та непорозуміння між управлінцями, наймачами та найманими. Тому психологи залучаються до розв'язання різного роду конфліктних ситуацій та розробки заходів щодо попередження непорозумінь у майбутньому. Іноді це називається стратегією соціального партнерства.

Реклама багато в чому забезпечує ефективну діяльність фірм, тому практично кожна з них користується послугами психологів.

Головне завдання екологічної психології – віднайдення психологічних можливостей зміни способу життя людей у нових умовах проживання. Проблеми довкілля нині є чи не найважливішими. Практикуючі психологи здійснюють терапію ускладнень та травм, що виникають у цьому процесі, сприяють формуванню відповідальної та свідомої поведінки людей. Прикладом такої діяльності є робота з населенням, що постраждало від Чорнобильської катастрофи.

Психологія сім'ї та соціально-психологічного захисту населення.

Праця з сімейного консультування та сімейної терапії ведеться в основному на приватній основі. Основне завдання психолога – розв'язання сімейних конфліктів, вирішення питань виховання дітей у сім'ї, сексуальні проблеми клієнтів. Як правило, для розв'язання багатьох проблем, що з ними звертаються клієнти, достатньо двох-трьох зустрічей. Лише в окремих випадках психолог проводить індивідуально психокорекційну роботу.

За прикладом розвинутих країн у нас відкриваються психореабілітаційні соціально-реабілітаційні центри для осіб, котрі вийшли з ув'язнення, наркоманів, безробітних, безпритульних та ін. Зміст роботи психолога – психологічна реабілітація та психокорекція особистості людини, вгамування посттравматичних стресів, негативних установок, агресії, нав'язливих станів, акцентуацій характеру.

Ведеться у нас активна праця зі створення соціальної служби для молоді, функціонують центри соціально-психологічної допомоги та консультативні кабінети. Праця тут в основному консультативна. Основні проблеми: схильність до правопорушень, наркоманія, алкоголізм серед неповнолітніх, безробіття, проблеми молоді сім'ї. Іноді виникає необхідність організації груп психотерапії або психокорекції та проведення спеціальної роботи з молодими людьми, що мають подібні життєві проблеми. Тож психологи, котрі працюють у службі для молоді, іноді практикують як психологи-терапевти або керівники тренінг-груп. Головна мета таких груп- краще розуміння самого себе, а також

вивчення можливостей розуміти інших людей і взаємодіяти з ними. Змістом навчання є досвід, що набувається у групі у ситуації «тут і тепер» у процесі майже виключно вербальних спонтанних дискусій.

Практичне завдання: підготувати інформацію про одну із психологічних служб

Література

Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ у спеціальність.

Навчальний посібник . – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 256 с.

Панок В. Г. Основи практичної психології / В. Панок, Т.Титаренко, Н. Чепелева та ін. : Підручник. – 3-тє вид., стереотип. _ К.: Либідь, 2006. – 536 с.

Практична психологія та соціальна робота. Науково-методичний журнал

Електронний ресурс